BİNGÖL İLİ'NDE BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK FAALİYETLERİ

Cattle, Sheep and Goat Breeding Activity in Bingol Province

Fatma ESEN[1]

Geliş Tarihi: 28.02.2017 / Kabul Tarihi: 17.03.2017

Öz

Bu çalışmada, 2006 - 2016 yılları arasındaki dönemde Bingöl İli büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı ile ilin ülke hayvancılığındaki yeri tespit edilmiştir. Söz konusu dönem içerisinde ilin büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığında önemli değişiklikler olmuştur. Süreç içerisinde ilde büyükbaş hayvan sayısında artış görülürken, küçükbaş hayvan sayısında azalmanın olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte büyükbaş hayvancılıkta yerli ırk yetiştiriciliğine olan talep azalırken, kültür ırkına olan talep artış göstermiştir. Küçükbaş hayvancılıkta da benzer şekilde koyuna olan talebin azaldığı, keçiye olan talebin ise arttığı görülmüştür. Bingöl İli'nde yaygın ekonomik aktivite hayvancılık olmasına rağmen, il hayvansal üretimde istenilen düzeyde değildir. Bu durumun temel nedeni, mevcut hayvancılık işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun küçük aile işletmeciliği tarzında olması, hayvan barınaklarının yetiştiricilik için uygun olmaması, meralarda verimin düşük olması, yem bitkileri tarımının yetersiz olması gibi sorunlardan ötürü hayvancılıkta verimin oldukça düşük olmasıdır.

Anahtar kelimeler: *Bingöl İli, Büyükbaş Hayvan, Küçükbaş Hayvan, Et Üretimi, Süt üretimi.*

Abstract

In this study, current presence of cattle, sheep and goat in Bingöl city in animal production sector between 2006 and 2016 in the country was determined. There have been significant changes in the presence of cattle, sheep and goat in this period. While the number of cattle increased during the process, it was determined

1 Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen -Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, fesen@bingol.edu.tr

that the number of sheep and goat decreased. However, while the demand for domestic cattle decreased, the demand for culture cattle increased. In the case of sheep and goat breeding, the demand of sheep decreased, while the demand of goat increased. Despite widespread economic activity in Bingöl province, the animal production sector is not at the desired level. The main reason for this is the fact that a large majority of existing livestock enterprises are in the form of small family run businesses, animal shelters are not suitable for breeding, productivity of pasture grassland is low, and feed crops are inadequate.

Keywords: *Bingol City, Cattle, Sheep and Goats, Meat Production, Milk Production.*

1. Giriş

İnsanın en eski ekonomik aktivitelerinden biri olarak kabul edilen hayvancılık, tarih öncesi devirlerde başlamıştır (Doğanay ve Coşkun, 2015: 374). En kısa ve en genel tanımıyla evcil hayvan yetiştirmek (Doğanay, 1995: 214) olarak tanımlanan hayvancılık, sağladığı kaynaklarla geçmişten günümüze ekonomik hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktadır

Dünya genelinde hayvancılık sektörünün, gelişmişlik düzeyi nasıl olursa olsun tüm ülkeler için önemli ekonomik faaliyet alanlarından birisi olduğu bilinmektedir (Tıknazoğlu, 2010). Nitekim günümüz itibari ile dünyanın en gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerinin aynı zamanda hayvansal ürünlerin üretim ve tüketiminde de en ön sıralarda bulunması (Demir, 2015: 41), hayvancılık sektörünün ekonomik aktivite olarak önemini hiçbir zaman yitirmeyeceğinin kanıtı olarak gösterilebilir.

Hayvancılık sektörü nüfusun sağlıklı ve dengeli beslenmesi açısından ihtiyaç duyulan proteini sağlamasının (Karadavut vd., 2010) yanı sıra hızla değişen ve gelişen dünyada ekonomik ve sosyal birçok yükümlülüğü üstlenmektedir. Avrupa Birliği'ne girişte en kritik alt sektör olan hayvancılık, hayvan kaynaklı ham maddelere bağlı sanayinin gelişmesi, kırsal alanda istihdam yaratılması, kalkınmada öncelikli yörelerin gelişmesi, tarımda verimliliğin artırılması, dış ticaret dengelerinin sağlanması gibi nedenlerden ötürü ülkemiz için stratejik değer taşımaktadır (Gürsoy ve Macit, 2013: 55). Nitekim dünyanın hiç bir ülkesinde, hayvancılık sektörü geliştirilmeden kırsal ekonomik kalkınmayı başarmak mümkün olmamıştır (Aral, 1996). Ülkemizde tarım ve hayvancılık sektörü ekonomik hayatın önemli bir parçasını oluşturduğu gibi özellikle kırsal kalkınmada finansmanının öz kaynaklara dayandırılmasını sağlaması bakımından da son derece önemlidir.

Ülkemizin sahip olduğu coğrafi koşullar hayvancılık için son derece elverişli olanaklar sunmaktadır. Özellikle kaliteli ve geniş çayır-meraların varlığı gerek büyükbaş gerekse de küçükbaş hayvancılığı destekler niteliktedir. Ülkemizde Doğu

Anadolu, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri hayvancılığın en yoğun şekilde yapıldığı alanlar olarak dikkat çekmektedir. Bu bölgeler arasında Doğu Anadolu Bölgesi coğrafi özelliklerinin uygunluğu bakımından hayvancılık için yüksek potansiyele sahip olup, ülkemizdeki büyükbaş hayvan varlığının yaklaşık % 24'üne ve küçükbaş varlığının ise % 34'üne sahiptir (Akpınar vd, 2012).

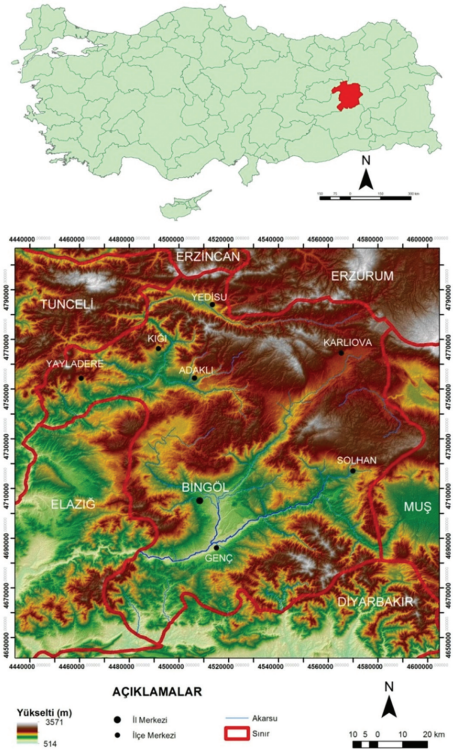
Ülkemizin sahip olduğu coğrafi potansiyel, ülke genelinde hayvancılığı önemli bir geçim kaynağına dönüştürmüştür. Doğu Anadolu Bölgesi'nde de nüfusun önemli bir kısmı geçimini hayvancılıktan sağlamaktadır. Bölgede Bingöl İli hayvancılık sektörüne verdiği destek bakımından özel bir öneme sahiptir. Çalışma sahası, 2013 yılı verilerine göre 115 milyon TL'lik bitkisel üretim değeri ile Türkiye' de 77. sırada iken 568 milyon TL'lik canlı hayvan üretim değeri ile 45. sırada yer almaktadır. Yine aynı yılın verilerine göre Bingöl İli bitkisel üretim değeri Türkiye bitkisel üretim değeri içinde % 0,1 paya sahipken, ilin canlı hayvan üretim değeri Türkiye canlı hayvan üretim değeri içerisinde % 1'lik paya sahiptir. Hayvansal ürünler değeri ile ilin Türkiye hayvansal ürünler değeri içindeki payı ise % 0,5'tir. Bu değerler Bingöl İli'nde hayvansal üretimin bitkisel üretime oranla daha fazla önem arz ettiğini göstermektedir (Anonim, 2016: 2).

Çalışma alanında hayvancılık genellikle geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır. Bu durum ilde hayvancığın ekonomik açıdan yüksek kazanç sağlayan bir faaliyet olarak öne çıkmasına engel olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Bingöl İli'nde hayvancılık sektörü ile ilgili olarak özellikle sığır, manda, koyun, keçi varlığı ile ilgili verileri analiz edilerek, bu veriler ışığında ilin ülke hayvancılık sektörü içerisinde mevcut konumu tespit edilmiş, geçmişten günümüze ilde hayvancılığın nasıl bir değişim gösterdiği ortaya koyulmuş ve gelecekte Bingöl İli'nde hayvancılığın nasıl bir değişim gösterebileceğine dair öngörülerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada kırsal kalkınma kapsamında desteklenen Bingöl İli'nin büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilmesi neticesinde hayvancılığın mevcut durumunun saptanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede elde edilen sonuçlar, hayvancılık sektörünün mevcut durumun iyileştirilmesi, hayvancılıkla ilgili aktüel sorunların tespit edilmesi, sektörün gereksinimlerinin saptanması doğrultusunda oluşturulacak çalışmalarda altlık oluşturması bakımından fayda sağlayacaktır.

2. Araştırma Alanın Başlıca Coğrafi Özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde yer alan Bingöl İli, doğudan Muş, kuzeyden Erzurum ve Erzincan, batıdan Tunceli ve Elazığ, güneyden ise Diyarbakır illeri ile çevrelenmektedir. Bingöl İli 39º 56' ve 41º 20' doğu boylamları ile 38º 28' ve 39º 31' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma Alanının Lokasyon Haritası

Bingöl İli'nde eğim ve yükselti koşullarının kısa mesafelerde değişmesine bağlı olarak arazi engebeli bir özellik göstermektedir. İlde en düşük yükselti 794 m., en yüksek yükselti değeri ise 2958 m. olup, Bingöl Şehri'nin üzerinde kurulduğu Bingöl Ovası'nın ortalama yükseltisi 1150 m. dir

Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğünün verilerine göre Bingöl'ün yıllık ortalama sıcaklığı 12,3 °C civarındadır. Ortalama yıllık toplam yağış tutarı 812,7 mm., ortalama kar yağışlı gün sayısı 24,5 gün, ortalama donlu gün sayısı ise 94,1 gün kadardır.

Çalışma sahasında toprak tiplerinin dağılışı morfolojik yapı, ana kaya, iklim ve bitki örtüsü gibi doğal çevre faktörlerinin etkisi altında şekillenmiş olup, en fazla yayılış gösteren toprak tipleri kahverengi ve kireçsiz kahverengi orman topraklarıdır.

Araştırma sahasında 2300-2400 m. yüksekliğe kadar olan bütün kesimler, doğal orman sınırları içerisinde yer almaktadır. Orman üst sınırından itibaren yüksek dağ-plato stepleri ve Alpin çayırlar yayılış göstermektedir. Büyük ölçüde meşe türlerinden oluşan orman örtüsü, bazı alanlarda iğne yapraklı orman, bazı alanlarda ise karışık orman özelliği göstermektedir. Ormanların tahrip edilmesi sonucunda ova tabanı antropojen step türlerinin yayılış alanı olarak dikkat çekmektedir.

Bingöl İli'nde yerleşme tarihi, bilinen ilk kayıtlara göre M.Ö. 3500 yıllarına dayanmaktadır. Son yüzyıla kadar gelişmemiş bir köy niteliğinde olan Çapakçur'un yerleşme açısından gelişimi ele alınırken Bingöl il sınırları içerisinde kalan yerlerde hakimiyet kurmuş bulunan bütün kavim ve devletler de bu kapsamda ele alınmaktadır. Tek başına bağımsız bir Bingöl şehrinin varlığı resmi kayıtlara göre en fazla 100–150 yıllık bir süreci kapsamaktadır (Üstündağ, 2011: 86). Bingöl merkez nüfusu 2015 yılı verilerine göre 150 626 kişidir.

İlin merkez dışında Adaklı, Genç, Karlıova, Kiğı, Solhan, Yayladere ve Yedisu olmak üzere toplam 7 İlçesi bulunmaktadır. Araştırma sahasında kırsal yerleşmelerin dağılışı yapıya uyumlu olarak toplu yerleşme şeklindedir. İlde köy yerleşmeleri daha çok su imkanlarının bol olduğu vadi içleri ile dağ ile ova arasındaki eğim kırıklığının olduğu alanlarda ve eğim değerlerinin düşük olduğu düzlüklerde yoğunlaşmıştır.

3. Bingöl İli'nde Hayvancılık

Ülkemizde çayır ve meraların geniş yer tuttuğu, bitkisel üretim için toprakların sınırlı olduğu alanlar ile sanayinin istenilen düzeye ulaşamadığı alanlarda hayvancılık sektörü gelişmiştir. Bingöl İli'nde de fiziki coğrafya unsurlarının tarımsal aktiviteleri büyük ölçüde sınırlandırıcı nitelikte olması, ilde hayvancılık ve ormana dayalı ekonomik aktivitelerin önem kazanmasına etki etmiştir. Bununla birlikte ilin neredeyse yarısını işgal eden geniş mera alanları (% 42) hayvansal ekonomiyi destekleyerek ilde hakim ekonomik aktiviteyi hayvancılık yapmaktadır. (Tablo, 1).

Tablo 1: Bingöl İli'nde Tarım Alanlarının Dağılışı (2016).

Kullanım Durumu	Alan (Ha)	İl Toplam Arazi Varlığındaki Oranı (%)
Tarla	708 22	2,75
Nadas	352 5	0,65
Meyve ve Uzun Ömürlü Bitkiler	512 3	0,42
Sebze	227 1	0,14
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi	091 26	3,16
Çayır Otu (Özel Mülkiyet)	237 82	9,96
TOPLAM TARIM ALANI	128 141	17,1
Mera	234 350	42
TOPLAM TARIM- MERA ALANI	362 492	59,1

Kaynak: Bingöl Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü.

Araştırma sahasının alçak kesimleri İran-Turan step elemanlarının yayılış alanına karşılık gelmektedir. Bu otsu türler ilkbahar başlarında havaların ısınmaya başlaması ile birlikte yeşererek çiçek açmakta, haziran-temmuz ayından itibaren yaz sıcaklarının başlaması ile de tamamen kurumaktadır. Bahsi geçen bu stepler, ilde sürdürülen mera hayvancılığı açısından oldukça önemlidir. Araştırma sahasında sürdürülen hayvancılık için bir diğer önemli alanlar da yüksek dağ çayırlarının

yayılış alanlarıdır. Yüksek plato alanları ile dağlık alanlarda Haziran sonlarından itibaren karların erimesi ile birlikte yeşermeye başlayan yüksek dağ çayırları ildeki yaylacılık faaliyetlerini destekler niteliktedir. İlin sahip olduğu bu potansiyel hayvancılık faaliyetlerinin büyük ölçüde mera alanlarına bağlı sürdürülmesine neden olmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Merada Hayvanların Beslenme Durumu (2016).

İşletme Grupları	İşletme Sayısı	Mera yeterli		Yeterli değil		Bazı dönemlerde yeterli	
		Adet	%	Adet	%	Adet	%
Büyükbaş	239	120	50,2	61	25,5	58	24,3
Küçükbaş	136	43	31,6	48	35,3	45	33,1

Kaynak: Bingöl Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

Çalışma alanında hayvancılık geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. Yörede sürdürülen hayvancılık aktivitesinde, ilkbaharda karların yerden kalkması ile birlikte hayvanlar otlaklara çıkarılmakta ve de sonbaharın sonlarına kadar toplamda 6-7 ay kadar otlaklarda kalmaktadır. Bu süre zarfında hayvanlar, besin ihtiyacını çayır ve mera alanlarından karşılamaktadır (Tablo 2, 3). Kış döneminde ise hayvanların besin ihtiyacının önemli bir kısmı yaz döneminde otlaklardan toplanıp kurutulan kurumuş ot yığınları ile karşılanmaktadır. Ancak otlakların yeterli olmadığı durumlarda bazen saman ve hazır yem kullanılmaktadır (Tablo 4). Çalışma alanının coğrafi yapısı ile son derece uyumlu olan bu hayvancılık şekli, ekolojik hayvancılıkla büyük benzerlik göstermektedir.

Tablo 3: Hayvanların Meraya Çıkarılma Süresi (Ay)

İşletme Grupları	İşletme Sayısı	Meraya Çıkaran		Meraya Çıkarmayan		Süre(Ay)
		Adet	%	Adet	%	
Büyükbaş	241	236	9,9	5	2,1	5,66
Küçükbaş	138	138	100	0	0	6,09

Kaynak: Bingöl Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (2016)

Tablo 4: Mera Döneminde Sağmal İneklere Kesif Yem Kullanım Durumu (2016).

İşletme Grupları	İşletme Sayısı	Evet		Hayır	
		Adet	%	Adet	%
Büyükbaş	240	62	25,8	178	74,2

Kaynak: Bingöl Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

Bingöl İli'nde çayır ve mera alanlarında dağılış gösteren farklı bitki türleri, küçükbaş ve büyükbaş hayvanların beslenmesinde temel besin kaynağı olarak görülmektedir. Ancak çayır ve mera alanlarına bağlı sürdürülen hayvancılık aktivitesi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bilinçsiz bir şekilde yapılan aşırı otlatma ve erken otlatma gibi sorunlarından ötürü ot örtüsü giderek zayıflatılmakta ve bu alanlar hayvanların tercih etmediği dikenli ve acı ot türlerinin yayılış alanına dönüşmektedir. Bu durum da araştırma sahasında uzun yıllardır bir kültür olarak yapılan mera hayvancılığının sürdürülebilirliğinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3.1. Bingöl İli Büyükbaş Hayvan Varlığı ve Türkiye Hayvancılığındaki Yeri

Bingöl İli'nde de mevcut hayvancılık işletmelerinin önemli bir kısmı yüksek ekonomik kazanç sağlayacak nitelikte olmayıp, daha ziyade orta ölçekli ya da küçük aile işletmeciliği vasfındadır. Bu çalışmada esas alınan 2006 -2016 yılları arasındaki dönemde hem ülke genelinde hem de çalışma alanında toplam büyükbaş hayvan sayısında önemli miktarda artış olmuştur. Toplam hayvan sayılarının 2006 ve 2016 yıllarındaki oransal dağılımına bakıldığında önemli farklılıklar görülmektedir. 2006 yılı itibari ile yerli, kültür, melez ve manda sayıları ülke genelinde sırasıyla % 31, % 25, % 43 ve % 1 paylara sahipken, 2016 yılında aynı sıra ile % 12, % 46, % 41 ve % 1 oranlarına sahiptir (Tablo 5). Bu değerler açıkça göstermektedir ki, süreç

Tablo 5: Türkiye'de Büyükbaş Hayvan Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2006-2016).

Yıllar	Sığır (Yerli) (Baş)	Sığır (Kültür) (Baş)	Sığır (Melez) (Baş)	Manda (Baş)	Toplam
2006	349 405 3	818 771 2	197 694 4	516 100	880 971 10
2007	725 275 3	678 295 3	350 465 4	705 84	458 121 11
2008	710 850 2	585 554 3	647 454 4	297 86	239 946 10
2009	334 594 2	583 723 3	041 406 4	207 87	165 811 10
2010	722 464 2	890 197 4	188 707 4	726 84	526 454 11
2011	169 429 2	547 836 4	621 120 5	632 97	969 483 12
2012	400 459 2	484 676 5	028 776 5	435 107	347 022 14
2013	487 348 2	333 954 5	437 112 6	591 117	848 532 14
2014	415 983 1	757 178 6	937 060 6	114 122	223 345 14
2015	925 874 1	343 385 6	803 733 5	766 133	837 127 14
2016	292 733 1	527 588 6	336 758 5	073 142	228 222 14

Kaynak: TUİK

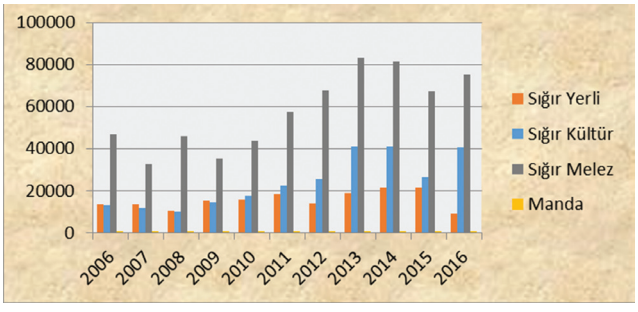
Tablo 6: Bingöl İli'nde Büyükbaş Hayvan Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2006-2016).

Yıllar	Sığır Yerli (Baş)	Sığır Kültür (Baş)	Sığır Melez (Baş)	Manda (Baş)	Toplam
2006	569 13	924 12	923 46	130	546 73
2007	510 13	676 11	367 32	90	643 57
2008	442 10	771 9	787 45	50	050 66
2009	281 15	294 14	182 35	65	822 64
2010	561 15	391 17	860 43	78	890 76
2011	157 18	406 22	597 57	101	261 98
2012	821 13	467 25	506 67	166	960 106
2013	930 18	162 41	334 83	192	618 143
2014	547 21	839 40	230 81	168	784 143
2015	362 21	236 26	234 67	122	954 114
2016	156 9	618 40	200 75	115	089 125

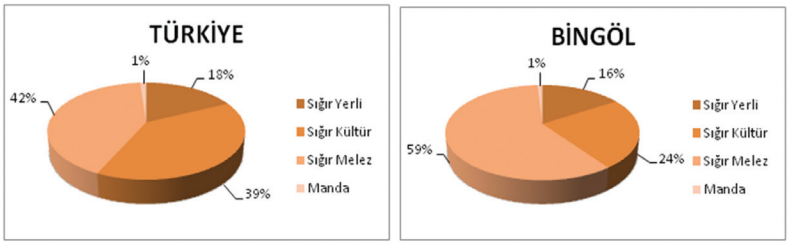
Kaynak: TUİK

İçerisinde ülke genelinde yerli ırka olan talep belirgin şekilde azalmış (% 19 azalmış), buna karşılık kültür ırkına olan talep ise artmıştır (% 21 artmış). Melez hayvan ırkı ise 2006-2016 yılları arasındaki dönemde toplam büyükbaş hayvan sayısının yarıya yakınına karşılık gelmekle birlikte oransal değişiminde önemli bir farklılık olmamıştır (% 2 artış). Manda sayısında da artış olmakla birlikte süreç içerisinde oransal olarak fazla değişim yaşanmamıştır (Tablo 5, 6).

2006-2016 yılları arasında büyükbaş hayvan sayısının genel ortalaması Türkiye geneli ve Bingöl İli için hesaplandığında Türkiye geneli için melez ırk % 49, kültür ırk % 39, yerli ırk % 18 ve manda % 1 oranına sahiptir. Bingöl İli>nde ise genel sıralama değişmemekle birlikte melez ırk oranı Türkiye ortalamasının üstünde bir değere sahip olup % 59>luk bir orana sahiptir. Kültür ırkı Türkiye ortalamasının oldukça altında bir değer gösterip, yaklaşık % 15>lik bir azalma ile % 24> lük orana sahiptir. Yerli ırk ise Türkiye ortalamasının üstünde bir değere sahip olmakla birlikte yakın değerler göstermektedir (Şekil 2, 3).

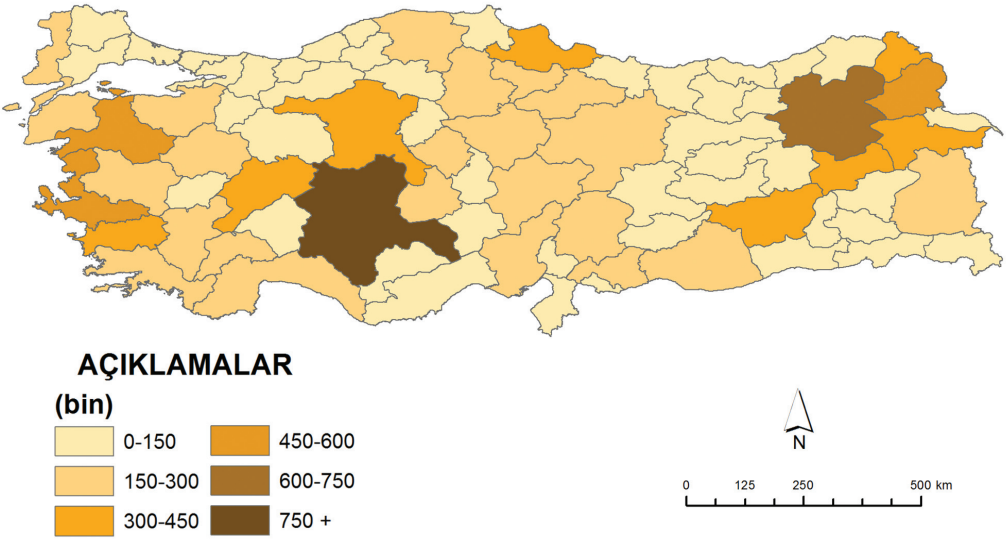

Şekil 2: Bingöl İli'nde 2006-2016 Yılları Arasında Irklara Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları.

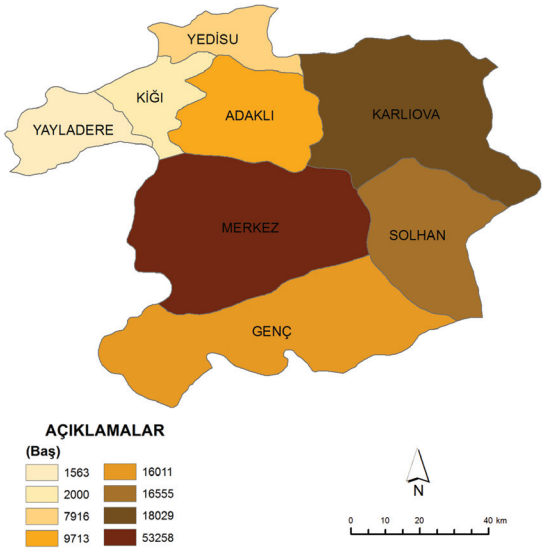

Şekil 3: Türkiye ve Bingöl İli Büyükbaş Hayvan Varlığının Oransal Dağılımı (2006-2016).

Büyükbaş hayvan sayısı bakımından Türkiye genel olarak değerlendirildiğinde Konya ve Erzurum illerinin toplam büyükbaş hayvan sayısı 600.000'in üzerinde olan iller olarak öne çıktığı görülmektedir. Araştırma alanını oluşturan Bingöl İli'nin büyükbaş hayvan sayısı bakımından ülke içerisindeki durumuna bakıldığında ise sahip olduğu 125 089 baş hayvan sayısı ile en düşük büyükbaş hayvan sayısına sahip iller ile aynı grupta yer aldığı görülmektedir (Şekil 4).

Şekil 4: Türkiye'de Büyükbaş Hayvan Sayısının İl Düzeyinde Dağılışı (2016)

Şekil 5: Bingöl İli'nde İlçe Düzeyinde Büyükbaş Hayvan Sayısının Dağılımı (2016).

Araştırma alanı büyükbaş hayvan sayısı bakımından ilçe ölçeğinde değerlendirildiğinde, 2016 yılı Bingöl İli toplam büyükbaş hayvan sayısının en fazla Merkez ilçe, Karlıova ve Solhan ilçelerinde olduğu, bu ilçeleri Genç ve Adaklı ilçelerinin takip ettiği görülmektedir (Şekil 5). Merkez ilçe tek başına ildeki büyükbaş hayvan sayısının % 42,6'sını barındırırken toplam süt ve et üretiminin de önemli bir kısmını sağlamaktadır (Tablo 5, 6).

3.2. Bingöl İli Küçükbaş Hayvan Varlığı ve Türkiye Hayvancılığındaki Yeri

Çalışma alanında bitkisel üretim potansiyelinin düşük olması geçim kaynağı olarak küçükbaş hayvancılığı tercih sebebi kılmıştır. Bununla birlikte ilin coğrafi yapısı, özellikle de sahip olduğu geniş çayır ve mera alanları küçükbaş hayvan yetiştiriciliği için uygun ortam koşullarını sunmaktadır. Günümüz itibari il nüfusunun % 45'i tarım ve hayvancılıkla geçinmekte olup, bu değerin önemli bir kısmı da geçimini özellikle küçükbaş hayvancılıktan sağlamaktadır. İlde sürdürülen küçükbaş hayvancılık, büyük ölçüde küçük aile işletmelerinde, geleneksel yöntemlerle yapılmakta olup, elde edilen ekonomik kazanç da son derece düşüktür.

Ülke genelinde 2006 -2016 yılları arasındaki dönem içerisinde yıllara göre küçükbaş hayvan sayısında önemli farklılıklar olmakla birlikte genel anlamda bir artış söz konusu olmuştur (Tablo 7).

Tablo 7: Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2006-2016).

Yıllar	Koyun (Baş)	Keçi (Baş)	Toplam
2006	912 616 25	294 643 6	206 260 32
2007	293 462 25	358 286 6	651 748 31
2008	591 974 23	561 593 5	152 568 29
2009	508 749 21	285 128 5	793 877 26
2010	691 089 23	233 293 6	924 382 29
2011	565 031 25	953 277 7	518 309 32
2012	233 425 27	286 357 8	519 782 35
2013	247 284 29	548 225 9	795 509 38
2014	244 140 31	936 344 10	180 485 41
2015	934 507 31	166 416 10	115 926 41
2016	933 983 30	299 345 10	232 329 41

Kaynak: TUİK

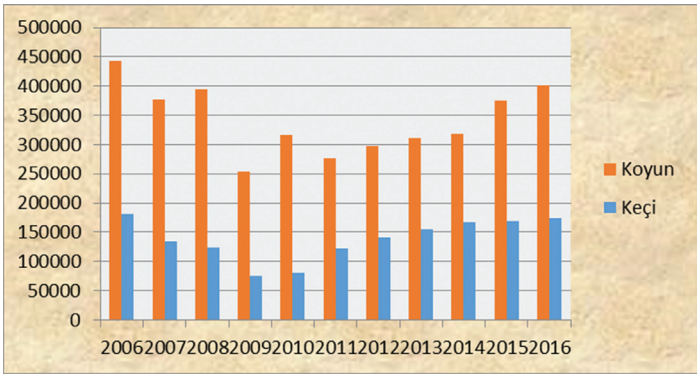
Tablo 7 ve 8>de görüldüğü gibi 2006-2016 yılları arasındaki dönemde ülke genelinde küçükbaş hayvan sayısında artış olmasına karşılık çalışma alanında azalma dikkat çekmektedir. Çalışma alanında izlenen toplam küçükbaş hayvan sayısındaki bu hızlı düşüş ve dalgalanma, ilde ekonomik aktivite olarak küçükbaş hayvancılığın giderek önemini yitirmeye başladığına kanıt olarak gösterilebilir. 2006 yılı itibari ile Türkiye toplam küçükbaş hayvan sayısının % 79,4>ünü koyun, % 20,6>sını da keçi oluşturmaktadır. 2016 yılında ise toplam küçükbaş hayvan sayısının % 73,9>unu koyun, % 26,1>ini de keçi oluşturmaktadır. Bingöl İli>nde aynı yıllara ait hayvan dağılış oranlarına bakıldığında 2006 yılında toplam küçükbaş hayvan sayısının % 70,8>ini koyun, % 29,2>sini keçi oluşturmaktadır. 2016 yılında ilde toplam küçükbaş hayvan sayısının % 69,8>ini koyun, % 30,2>sini ise keçi oluşturmaktadır. Bu oranlardan da açıkça anlaşılacağı üzere ülke genelinde olduğu gibi Bingöl İli>nde de koyun üretimi hala çok yüksek oranlarda görülmesine rağmen süreç içerisinde koyuna olan talep azalmakta, keçi üretimi ise artan taleple birlikte giderek önem kazanmaktadır.

Tablo 8: Bingöl İli'nde Küçükbaş Hayvan Sayısının Yıllara Göre Değişimi (2006-2016).

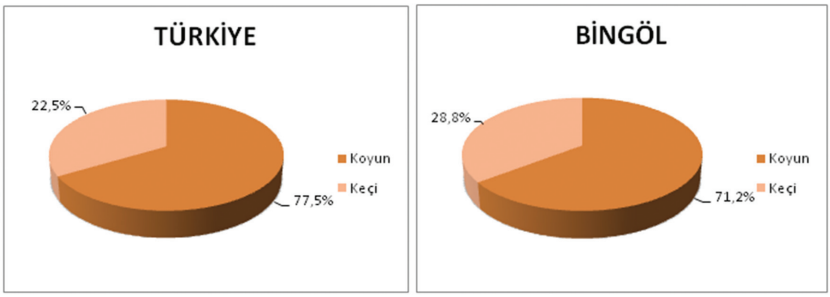
Yıllar	Koyun (Baş)	Keçi (Baş)	Toplam
2006	372 442	608 181	980 623
2007	416 376	066 134	482 510
2008	855 393	033 124	888 517
2009	680 254	740 74	420 329
2010	852 315	453 80	305 396
2011	161 276	519 122	680 398
2012	000 297	800 140	800 437
2013	616 311	879 154	495 466
2014	827 318	772 166	599 485
2015	185 376	157 169	342 545
2016	035 402	805 173	840 575

Kaynak: TUİK

2006-2016 yılları arasında küçükbaş hayvan sayısının Türkiye geneli ve Bingöl İli için genel ortalaması hesaplandığında Türkiye geneli için koyun % 77,5, keçi % 22,5 oranına sahiptir. Bingöl İli>nde ise genel sıralama değişmemekle birlikte koyun oranı Türkiye ortalamasının altında bir değer gösterip % 71,2 <lik bir orana sahiptir. Keçi sayısı ise Türkiye ortalamasının üstünde bir değerle % 28,8 < lik paya sahiptir. Genel itibari ile de gerek Türkiye de gerekse çalışma sahasında 2006-2016 yılları arasındaki süreçte koyun sayısı keçi sayısından daima fazla sayısal değere sahip olup, yaklaşık olarak 3 katı kadar orana sahiptir (Şekil 6, 7).

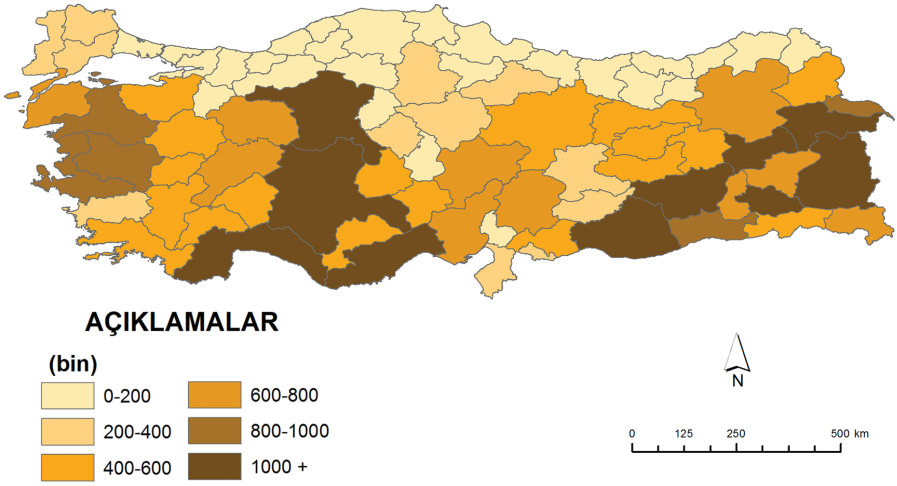

Şekil 6: Bingöl İli'nde 2006-2016 Yılları Arasında Türlerine Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları

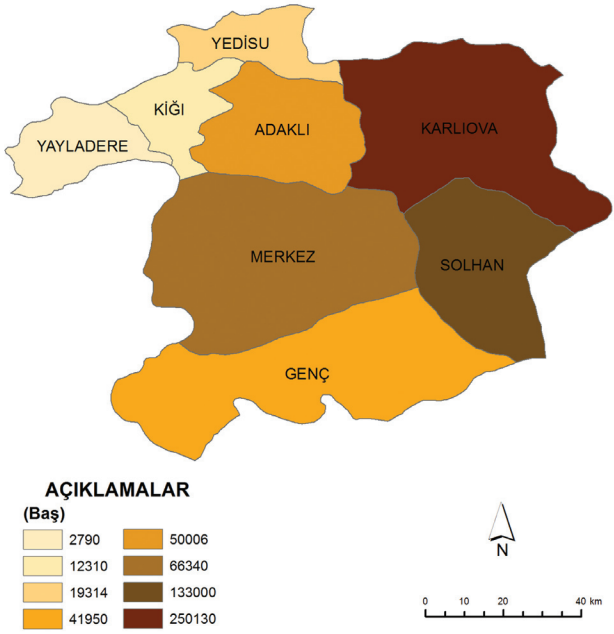

Şekil 7: Türkiye ve Bingöl İli Küçükbaş Hayvan Varlığının Oransal Dağılımı (2006-2016)

Türkiye geneli küçükbaş hayvan sayısı bakımından değerlendirildiğinde Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde belirgin bir hat oluşturan Şanlıurfa, Diyarbakır, Muş, Ağrı, Van ve Siirt illerinin sahip oldukları 1 000 000' nun üzerinde küçükbaş hayvan sayısı ile öne çıktığı görülmektedir. Yine İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesini kapsayan sahada da Konya, Ankara, Antalya ve Mersin illerinin de küçükbaş hayvan sayısı bakımından öne çıkan iller olduğu görülmektedir. Bingöl İli ise sahip olduğu 575 840 baş hayvan sayısı ile küçükbaş hayvan sayısı bakımından ülke içerisinde 400 000-600 000 baş küçükbaş hayvan sayısına sahip iller ile aynı grupta yer almaktadır (Şekil 4).

Şekil 8: Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Sayısının İl Düzeyinde Dağılışı (2016)

Şekil 9: Bingöl İli'nde İlçe Düzeyinde Küçükbaş Hayvan Sayısının Dağılımı (2016)

Araştırma alanı küçükbaş hayvan sayısı bakımından ilçe ölçeğinde değerlendirildiğinde, 2016 yılı Bingöl İli toplam büyükbaş hayvan sayısının en fazla Karlıova, Solhan ve merkez ilçelerinde olduğu, bu ilçeleri Genç ve Adaklı ilçelerinin takip ettiği görülmektedir (Şekil 9). Karlıova ilçesi tek başına ildeki küçükbaş hayvan sayısının % 43,4'üne sahip olup, bu değerle il toplam küçükbaş hayvan sayısının yaklaşık yarısını bünyesinde barındırmaktadır. Bu özelliği ile ilçe toplam süt ve et üretiminin de önemli bir paya sahiptir (Tablo 4, 5). Yeryüzü şekilleri, iklim ve bitki örtüsü özellikleri bakımından Karlıova ilçesi için en uygun ekonomik faaliyet hayvancılıktır (Koca ve Sever, 2006).

3.3. Bingöl İli'nde Et ve Süt Üretimi

Ekonomisinin önemli bir kısmı hayvancılığa dayalı olan Bingöl İli hayvansal ürün üretim tablolarına bakıldığında yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Özellikle Bingöl İli'nde et üretimi ilin hayvancılık potansiyelini göstermekten uzaktır. Bu durumun temel nedeni kesilen hayvan sayısının ve et üretiminin büyük bir kısmının resmi kurumlarca gerçekleştirilmemesi veya başka illerde kesimlerin gerçekleşmesinden ötürü Bingöl istatistiklerine yansımamasıdır. Bununla birlikte TUİK'ten temin edilen veriler doğrultusunda incelendiğinde (Tablo 9) Bingöl İli et üretimi 2014-2016 yılları arasında da önemli derecede değişiklik göstermiştir

(Tablo 9). İlde 2016 yılında, 2014 yılına göre kesilen büyükbaş hayvan sayısında ciddi bir düşüş söz konusudur. Bununla birlikte kesilen hayvan sayısındaki düşüşe bağlı olarak üretilen et miktarında da azalma olmuştur.

TUİK 2015 yılı verilerine göre Türkiye'de kesilen toplam büyükbaş hayvan sayısı 3 766 468 baştır. TUİK 2015 yılı verilerine göre Türkiye'de kesilen toplam küçükbaş hayvan sayısı 7 007 652 baştır. Aynı yıla ait kesilen toplam hayvandan elde edilen et üretimi de 1 149 262 tondur. Bingöl İli Türkiye'de aynı dönem içinde kesilen büyükbaş hayvan sayısının % 0,3'lük kısmını, kesilen küçükbaş hayvan sayısının da % 0,3'lük kısmını oluşturmaktadır. 2015 yılı itibari ile Türkiye'de üretilen et miktarı 1 149 262 ton iken, Bingöl İli'nde 3 463,71 tondur. Bu değerle il ülke et üretiminin de % 0,3'lük paya sahiptir.

Tablo 9: 2014-2016 Yıllar Arası Bingöl İli Kesilen Hayvan Sayısı (Baş) ve Et Üretimi (Kg).

Yıllar	Büyükbaş Hayvan		Küçükbaş Hayvan	
	Kes.Hay (Baş)	Et (kg)	Kes.Hay (Baş)	Et (kg)
2014	524 17	904 534 4	074 15	613 263
2015	134 11	577 031 3	768 20	133 432
2016	952 6	502 971 1	096 5	230 113
Toplam	610 35	983 537 9	938 40	976 808

Kaynak: TUİK

Türkiye'de 2016 yılı itibari ile sağılan büyükbaş hayvan sayısı 5 495 044 baş, sağılan küçükbaş hayvan sayısı ise 19 704 510 baştır. Bingöl İli 40 760 baş sağılan büyükbaş hayvan sayısı ile ülke sağılan büyükbaş hayvan sayısının % 0,74'ünü, 283 828 baş sağılan küçükbaş hayvan sayısı ile de sağılan küçükbaş hayvan sayısının da % 1,44'ünü oluşturmaktadır (Tablo 5).

İl genelinde sağılan manda ve yerli sığır sayısında sırası ile 2013 ve 2014 yıllarından itibaren önemli bir düşüş görülürken, sağılan melez ve kültür ırk sayısında artış dikkat çekmektedir. Buna paralel olarak da 2006-2016 yıllarını kapsayan süreç içerisinde süt üretimi manda ve yerli sığır hayvanlarında ciddi oranda azalış gösterirken, melez ve kültür ırk hayvanlardan elde edilen süt üretiminde artış olmuştur. 2016 yılı verileri dikkate alındığında Bingöl İli toplam süt üretiminin 100 628 ton olduğu, bunun % 59,1'inin de sığır melez, % 36,4'inin sığır kültür, % 4,4'inin yerli sığır ve % 0,1 'ünün de mandadan temin edildiği görülmektedir. Bu oranlar açıkça göstermektedir ki ilde en fazla tercih edilen melez ırkı aynı zamanda il süt üretiminin yarısından fazlasını tek başına karşılamaktadır.

Tablo 10: 2006-2016 Yıllar Arası Bingöl İli Sağılan Büyükbaş Hayvan Sayısı (Baş) ve Süt Üretimi (Ton).

Yıllar	Sığır Yerli		Sığır Kültür		Sığır Melez		Manda	
	Sağ.Hay (Baş)	Süt (Ton)	Sağ.Hay (Baş)	Süt (Ton)	Sağ.Hay (Baş)	Süt (Ton)	Sağ.Hay (Baş)	Süt (Ton)
2010	418 6	920 7	153 7	279 21	867 16	482 40	44	51
2011	466 8	447 10	932 9	549 29	531 27	074 66	57	66
2012	572 5	875 6	467 11	114 34	726 31	142 76	80	93
2013	409 8	377 10	403 18	748 54	160 40	384 96	88	103
2014	661 9	921 11	288 19	382 57	238 40	572 96	50	59
2015	831 7	663 9	838 11	218 35	234 32	877 76	40	47
2016	648 3	502 4	352 12	748 36	723 24	335 59	37	43
Toplam	005 50	705 61	433 90	038 269	479 213	866 511	396	462

Kaynak: TUİK

Tablo 11: 2006-2016 Yıllar Arası Bingöl İli Sağılan Küçükbaş Hayvan Sayısı (Baş) ve Süt Üretimi (Ton)

Yıllar	Koyun		Keçi	
	Sağ.Hay (Baş)	Süt (Ton)	Sağ.Hay (Baş)	Süt (Ton)
2010	227 159	942 11	138 44	723 4
2011	460 152	434 11	624 61	594 6
2012	455 159	959 11	081 67	178 7
2013	788 169	734 12	437 71	644 7
2014	397 179	455 13	939 70	590 7
2015	840 203	288 15	366 68	315 7
2016	677 213	026 16	151 70	506 7
Toplam	844 237 1	838 92	736 453	550 48

Kaynak: TUİK

İl genelinde 2010-2016 yıllarını kapsayan dönemde sağılan koyun ve keçi sayısında artış dikkat çekmektedir. Buna paralel olarak da 2006-2016 yıllarını kapsayan süreç içerisinde süt üretimi manda ve yerli sığır hayvanlarında ciddi oranda azalış gösterirken, melez ve kültür ırk hayvanlardan elde edilen süt üretiminde artış olmuştur. 2016 yılı verileri dikkate alındığında Bingöl İli toplam süt üretiminin 100 628 ton olduğu, bunun % 59,1'inin de sığır melez, % 36,4'inin sığır kültür, % 4,4'inin yerli sığır ve % 0,1 'ünün de mandadan temin edildiği görülmektedir. Bu oranlar açıkça göstermektedir ki ilde en fazla tercih edilen melez ırkı aynı zamanda il süt üretiminin yarısından fazlasını tek başına karşılamaktadır.

Gerek süt gerekse et üretimi daha ziyade küçük aile işletmelerinden üretilmesine rağmen son yıllarda hayvansal ürünlerin üretimi konusunda yatırımlar artmaktadır.

İlde ekonomik kazancın arttırılması yönündeki bilincin artması ile birlikte son yıllarda geleneksel metotlarla sürdürülen üretim şekli yerini modern işletmelerde üretim yapılan tesislere bırakmaktadır.

Sonuç

Bingöl İli'nde hayvancılık, ekonomik kazanç elde edilen aktivite olmasının yanı sıra il nüfusunun önemli bir kesimi için istihdam oluşturması bakımından da önem arz etmektedir. İl ekonomisinin temelini oluşturan bu sektörün plan ve projelerle güçlendirilmesi, yüksek verim elde edilecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Hayvansal üretimin arttırılması ve güçlendirilmesi sahada yaşayan nüfusun gelir seviyesinde artışa neden olacağı gibi ilin öz kaynaklarında mevcut potansiyelin değerlendirilmesi neticesinde işsizlik, göç gibi birçok sosyo ekonomik sorun çözüm bulacaktır. Çalışma alanında büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı ile hayvancılık işletmelerinin entegre et tesislerinin talep edebileceği nitelikli hammadde olabilecek şekilde geliştirilmesi amaçlanmalı ve ihracata yönelik üretim hedeflenmelidir.

Ayrıca son yıllarda son derece gelişmiş bir pazar olanağına kavuşan organik üretim için çalışma sahası son derece stratejik bir öneme sahiptir. İl geneli organik hayvancılık için çok uygun doğal koşullara sahip olup, ilin bu potansiyeli güçlendirilmeli, doğanın ve ekosistemin korunmasında fayda sağlayacak olan ekolojik hayvancılık ekonomik aktivitesi teşvik edilerek yaygınlaştırılmalıdır (Esen, 2017: 175).

Bingöl İli'nin sahip olduğu mera ve çayır alanlarının oranı Türkiye ortalamasının yaklaşık olarak 2,3'ü kadardır. Bununla birlikte ilde hayvan üreticilerinin eğitim seviyesinin düşük olması ve hayvancılığı büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle sürdürülüyor olmasından dolayı meralar bilinçsizce kullanılmakta ve bazı alanlarda meralar üzerinde aşırı otlatmadan kaynaklı ileri seviyede tahribatlar oluşmaktadır. İlde hakim ekonomik aktivite olan hayvancılığın sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için mera alanlarının kullanımı ile ilgili planlamalar yapılmalı ve uygulanmalıdır. Bununla birlikte mevcut tarım alanlarında kaba yem üretiminin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalı ve mevcut yem açığının giderilmesiyle mera üzerindeki hayvan otlatma baskısı azaltılmalıdır. Böyle bir uygulama hayvanların kaliteli yem ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlaması bakımından faydalı olacağı gibi, hayvansal ürünlerden özellikle et ve süt verimini arttıracağından, hayvancılığın ekonomik kazanç getiren bir uğraşı olarak daha fazla talep görmesine de etki edecektir.

Bu çalışmada Bingöl İli'nin sahip olduğu hayvancılık potansiyeli ve hayvancılıktan elde edilen ürünlerin üretiminin mevcut durumu ortaya konulmuştur. Coğrafi koşulların sunduğu imkanlar doğrultusunda ilde esas ekonomik

aktivite hayvancılık olmasına karşılık, günümüz itibari ile il hayvansal ürün üretimi bakımından istenilen düzeyde değildir. İlde yaşanan çeşitli sorunlardan ötürü hayvancılık potansiyeli giderek önemini kaybetmektedir. Hayvancılığa olan ilginin azalması ilde işsizlik ve beraberinde göçü doğuracağından, ilde hayvancılığın geliştirilmesi ve güçlenmesi için projeler hazırlanmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

Akpınar, R., Özsan, M. E., Taşçı, K. (2012). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı: 5*. ss. 199-200.

Anonim, (2013*). Bingöl İli Tarımsal Yatırım Rehberi*. T.C. Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi.

Anonim, (2016). *Hayvancılığın Sorunları Ve Çözüm Önerileri, Bingöl İli Örneği.* Bingöl Valiliği, Bingöl İl Gıda, Tarım Ve Hayvancılık Müdürlüğü.

Aral, S. (1996). Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Hayvancılık Politikaları ve Alınması Gerekli Önlemler. *Avho - Ankara Bölgesi Veteriner Hekimler Odası Dergisi*, Mart 1996.

Demir, M. (2016). Kars İli'nde Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *C. 21, Sayı: 35.* ss. 39-62.

Doğanay, H. (1995). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*. Öz Eğitim Bası Yayın Dağıtım Ltd. Şti: Konya.

Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2015). *Tarım Coğrafyası*. Pegem Akademi Yayınları: Ankara.

Esen, F. (2017). Bingöl İli Arazi Kullanım Özelliklerinin Corıne Sistemine Göre Analizi Ve Sürdürülebilir Arazi Kullanım Önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of Academic Social Science), Sayı: 5/41*. ss.162-181.

Gürsoy, E., Macit, M. (2013). Erzincan İli Büyükbaş Hayvan Varlığı, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Alınteri Dergisi*, *Sayı: 24 (B)*. ss.53-62.

Karadavut, U., Çakmak C., Özdemir G., Sevinç N. (2010). Bingöl İli Hayvancılık İşletmelerinin Teknik Ve Ekonomik Yapıları Üzerine Bir Araştırma. *3. Bingöl Sempozyumu*, 17-19 Eylül. Bingöl.

Koca, H., Sever R. (2006). Karlıova'da (Yukarı Göynük Havzası) Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığı. *Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 11/16.* ss. 165-192.

Tıknazoğlu, B. (2010). *Sığırcılık*. Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi Yayını.

https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul